

Из бугарске славистичке производње: Један аутор две књиге

Наши рођаци и суседи Бугари савесно обделавају славистичко поље, и то не само палеославистику и бугаристику већ и остале њене гране. Чак и сербокроатистику! Славистика је у Бугарској одавно схваћена као национална дисциплина *par excellence*. Она се тамо усрдно негује и као важна компонента националне културе. Њој се стога исправно поклања дужна пажња у академским истраживањима и на универзитетима, на свим славистичким одсецима. Осим тога, бугарски слависти одржавају и живу везу са славистима у свим словенским земљама и у несловенским европским земљама. Одроз таквог општег стања у бугарској славистици јесте и врло жива славистичка делатност у штампању истраживачких резултата, колективних и појединачних. Убедљиво то показују и *две најновије књиге* из пера Л. Лашкове, која је цењен слависта у Бугарској и Југославији и призната је у ширим славистичким круговима. Те две вредне књиге хоћемо да презентирамо нашим славистима, и то оним хронолошким редом како су се оне појавиле.

1) Доц. др Лили Лашкова, *Увод в сравнителната граматика на славянските езици*, Изд. „Емас“ Софија 2000; стр. 223

На типографском простру од 223 странице упоредној граматици посвећено је непуних 200, а остатак је утрошен на библиографију и презентацију садржаја књиге. То нам већ сугерише нешто о ауторкиној обавештености у области упоредне граматике слов. језика и у славистици уопште. Иначе је цела ова књига распоређена у петнаест засебних поглавља. Након кратког увода следе пет поглавља која смештају прасловенски језик у његов упоредни контекст — на нивоу упоредне граматике индоевропских језика. Прво од тих поглавља насловљено је: *Предмет, задачи и методологија упоредне грам. слов. језика*. Ту је већ испољена сва упућеност ауторкина у питањима која се расправљају у

књизи. Иза тога следе још четири поглавља која ће одвести студента директно у прасловенску њиву: једно се од њих зове *Индоевропски језици*, а за њим следи *Проблем балтичко-словенских језичких односа*. Ту су изложене све познате теорије о балтичко-словенској језичкој заједници, при чему се ауторка клони од једностраног пристајања уз једну од њих. За похвалу је и то што је ауторка издвојила у засебно поглавље *Информацију о балтичким језицима*. Солидно су изложена поглавља о балтичко-слов. језичким односима, а уз то је издвојено и засебно поглавље *Словенско-германски и словенско-ирански узајамни односи*. Тиме је студент добио већ прецизне координате прасловенског језика и може даље да прати излагања у овој књизи.

У наредним поглављима излажу се остале теме из упоред. граматике слов. језика, општије и појединачне. При том дидактичко јединство сачињавају поглавља VI, VII и VIII. Ту се расправља о прасловенском језику, ту се он укратко описује (*Праслов. језик и његов проблем његовог исл. његовог; Дијалекатско раслојавање његовог језика; Класификација словенских језика*). Сва три та поглавља чине једну дидактичку целину. Академски све је изложено на научном нивоу, али дидактички у томе није увек постигнута прецизност. Мислим да је кадшто допуштено мало и упростити ствари у дидактичке сврхе. Хоћу рећи да је у тим разматрањима академска страна излагања превагнула над дидактичком. Ауторка је и овде избегла да се приклони једној теорији, што говори о њеној изграђености и научној самосталности.

На остатку типографског простора ове књиге даље се обрађују већ појединачна питања из упоредне граматике: индоевр. *ѡрајезички вокализам* и сугласнички систем његов; затим праслов. вокализам и његов сугласнички систем. При том су обрађени и сви *специфични вокали* у праслов. језику (Ѣ, ѡ, ѡ-ѡ, ѡ-ѡ, дакле јат, јери, назали и полугласници). Дужна пажња посвећена је и процесима палатализација и јотовања, који су уобличио цео праслов. сугласнички систем. У засебно поглавље у са правом је издвојен *Закон ѡтворенога слога*. Занимљиво је да ауторка издваја и тзв. *Послѡпрасловенски ѡериод* у свом излагању општесловенских процеса. То је врло добро урађено, јер нас прецизно води ка већ издвојеним „националним“ језицима словенским. Научну дисциплину и школски предмет — упоредну граматiku слов. језика — ауторка поима као „централну научну дисциплину ... у славистици, која сједињује палеославистику (преко старобуг. наслеђа) с историјом и савременим развојем слов. језика“ (стр. 5). Полазећи са таквих методолошких позиција, ауторка је сачинила одличан и сажет приручник упоредне граматике. Код ње је методологија испред методике, академичност истраживања изнад школског излагања.

У своме послу ауторка се послужила и радовима наших компаративиста и историчара сх језика (проф. Р. Бошковића, проф. А. Белића и проф. Павла Ивића). Она у појединостима високо цени достигнућа наших угледних слависта, чија су имена стално присутна у словенској славистици. Данас у области упоредног изучавања наша упоредна славистика ипак оскудева и заостаје за стањем у Бугарској и Русији, а такође и за стањем у Пољској и Чешкој. Док не добијемо своју нову упоредну граматику слов. језика, ми ћемо се уз наше приручнике радо послужити бугарским и руским. Утолико више што нам ступањ језичке сродности то допушта. Стога са свом стручном и моралном одговорношћу препоручујем српским (младим) славистима ову одличну књигу. Она се и сама препоручује својом стручношћу и концизношћу. Србин који добро влада руским језиком моћи ће без тешкоћа да се њоме послужи, као и сваком другом стручном књигом на бугарском језику. Ауторкиној концепцији мерама то што у овој књизи није издвојено макар једно мало поглавље о слов. прозодији. Још бих само да похвалим богату стручну литературу која је приложена уз овај приручник: на словенским језицима, на немачком, француском и енглеском.

2) Лили Лашкова, *Сърбо-хърватска граматика*, Изд. „Елмас“, Софија 2001, стр. 360

Заступљеност бугарског језика у нашој славистици није онолика колику је он заслужио по својој снази — информацијској и комуникацијској. Напротив, заступљеност сх језика у бугарској славистици скоро да је равна значају који он има у словенској славистици. Ми имамо свега један речник и један уџбеник бугарског језика, па и то се тешко налази. Директан аргуменат о активности бугарских сербокroatиста јесте и одлична граматика нашег језика из пера Лили Лашкове — коју овде желимо приказати српској славистичкој јавности, а поглавито нашим млађим славистима. Трудом и знањем Л. Лашкове добили смо сад једну од најбољих граматака сх језика која је урађена у иностранству. По своме профилу то је граматика школска, описна и нормативна. Урађена је зналачки и врло модерно.

Славистичко поимање сх језика и концепцију своје граматике ауторка је прецизно и дискретно наговестила у самоме наслову. Већ на корицама књиге, испод самог наслова књиге *Сърбо-хърватска граматика*, исписано је (удесно увучено) да се та граматика односи на тројезик: сърбски, хърватски, босненски.

Тиме се унапред признају две следеће чињенице: 1) Да су одскопра прокламована (службено) *шри* засебна сх језика (хрватски сх, срп-

ски сх и бошњачки сх). Последњи од њих је за *Муслимане у БиХ*. 2) Граматика свих трију језика је остала једна (те иста?). Отуда је, додавши и чињеницу да је лексика више од 90% заједничка, логично закључити да је сх језик још увек лингвистички један. Тиме се нимало не оспорава ново обликовање и неговање трију засебних *лијтерарних* језика. Међутим, сви се они граде на истом базном дијалекту. Да своју граматику назове српскохрватском, ауторка каже да је пресудан фактор било то што је и Хрватица С. Кордић сачинила (у Немачкој) граматику под тим насловом. А мени је познато да је и једна Немаица штампала Граматику *српског и хрватског* језика.

Излагање у овој граматичи распоређено је углавном у четири узастопна одељка: I. Приступ (мој термин), II. Фонетика/Фонологија, III. Морфологија, IV. Синтакса. Мало је чудно што је ауторка експлицитно означила само одељак Синтакса, а друге није. Они, наиме, носе своје самосталне и појединачне наслове. Стога сам, као приказивач, узео на себе слободу да сам дадем праве наслове и осталим одељцима. Тако нпр. *I. Приступ* сачињавају четири узастопна мања одељка: Предговор, Увод, Графијски систем и правопис, Транслитерација страних имена. Занимљиво је да ауторка није издвојила у засебан одељак ни творбу речи, него се њоме успутно позабавила при самом дефинисању појединих врста — у првом реду тзв. променљивих речи. Можда је то дидактички још и боље? Такође је карактеристично да ауторка поима синтаксу у њеном ужем смислу — као немачко *Satzlehre*, тј. учење о реченици. То и јесте права синтакса, али је ауторка ипак у оквиру *III. Морфологије* обрадила *ујојребу њадежа*, а оквиру те исте *Морфологије* и *ујојребу глаголских времена*. То је учинила на најбољи могући начин.

Оно што сам овде назвао приступом разликује се садржајно од три остала одељка (Фонетика/Фонологија, Морфологија и Синтакса). При томе је нађена идеална пропорција у додели типографскога простора. На свега двадесетак страница у приступу енциклопедијски је дат профил сх литерарног језика и његов кратак историјат. При томе ауторки није промакла нити једна релевантна чињеница из те области. Ту је укратко описано функционисање сх литерарног језика. Што се тиче савремених актуелних дешавања са језиком који она признаје српскохрватским, ауторка је показала научну меру и прави посматрачки дар. Ни наши бољи аутори нису јој увек равни у третирању тих питања. Она изузетно много зна, разуме и осећа шта се то дешава с нашим језиком. Не будући директно „ангажована у колу“, она је за нијансу објективнија, али у научном тумачењу тих појава строга је и

непопустљива. Са великом озбиљношћу и научном одговорношћу убедљиво описује и нашу данашњу језичку ситуацију.

Код ове ауторке жанровски се лепо разликују њен предговор и увод, у првом су више техничке и дидактичке белешке, а у другоме је ликвидно и прегледно изложено о профилу и историјату сх литерарног језика. То је урађено тако да кориснике ове граматике на најбољи начин уводи у остале њене делове. Њих све, супротстављајући их приступу, можемо означити као језгро граматике: ту је описан састав и структура сх језика. Занимљиво је да ауторка није нимало збуњена оним што се с нама језички дешава, него то смирено и научно расветљава и лингвистички анализира.

Посебно ћемо у овој књизи истакнути и неке ситније наслове са дидактичком вредношћу. Овамо бих убројао следеће: *Графијски систем и њавојис*, *Транскрипција сѡраних имена*; *Ацкентолошки систем*, *Јошација вокала*; *Ојозиција живо–неживо*; *Из срѡскохрватске инѡерѡункције...* Пада у очи да су они заступљени у свим одељцима од она четири главна. Дидактичку вредност имају и они мали наслови где се расправља о другачијим категоријама у два језика.

О лингвистичким терминима рећи ћемо следеће: добро је што их је ауторка богато наводила, али није добро што их је све ставила на исту раван. Не само у смислу српски и хрватски, већ уопште. На пример, погрешни су термини редослед (у смислу ред речи), ономатопеје (у смислу везници). Употребљивост неких од њих још увек је незнатна или никаква: отворници, затворници, навезак; бројевне ријечи, честице, речце; једноставне реченице, темељне реченице, срочност... Неке од њих ваљало би означити као *хрв.* (срочност, честице, отворници, затворници, навезак итд.). Уопште ваља дати предност грчко-латинским терминима (нпр. боље је партикуле од речце и сл.). Укратко, требало је терминске вишеструкости поређати према употребљивости код Срба, а неке од њих чак изнети испод текста, у напомени.

Размотрићемо сад како су третиране језичке појаве у три главна одељка.

Фонетика. — У вокализму је истакнуто оно што је у нас најбитније: сиромашан репертоар и богата (комплицирана) акценуација. Лепо је примећено колико она мултиплицира оскудни вокализам и чак је то нумерички казано. Општије фонетичке појаве обрађене су с мером и врло прецизно.

Морфологија. — Тзв. променљиве врсте речи третиране су врло егзактно и нерасплинуто. Ту се лепо види сва егзактна страна граматике. Именице нису сврстане по Стевановићу, него нам ауторка нуди своју калсификацију у врсте:

I врста: MASC/NEU, и то MASC са \emptyset завршетком и на вокал (не каже који), а NEU само на вокал (опет не каже који);

II врста: MASC/FEM са вокалским завршетком (не каже којим);

III врста: FEM са \emptyset завршетком.

Таква класификација могућа је и добра уколико се ради о *малом* броју врста. Ипак ћемо јој понешто и приговорити: Маскулинум је и иначе (пре)оптерећен већ сâм по себи, полазним падежом и његовим завршетком; уз то је и семантички кадшто обележен (као мушка особа). Кад му се сад још придружи и цео Неутрум, онда се добија морфолошки претинац гломазан и нехомоген. Друго, само један мали претинац има овде своју врсту — и то за релативно мали број именица.

Глаголи су сврстани по Стевановићу, у 7 врста. То је управо Белићева подела. Његово је начело врло научно и исправно, на пресеку двеју основа најбоље се може сагледати облички однос међу њима. У томе погледу таква подела је боља од осталих, али је она дидактички доста гломазна. Прво, неке врсте цепају се на две подврсте, а знатан број глагола не да се уопште угурати у ту Прокрустову кутију. Чудно је да ауторка и не помиње поделу према инфинитивној основи. Јер она има неких добрих својстава и чак предности. Додуше, класификација је увек и ствар наше славистичке учености и нашег дидактичког искуства.

Придеви су класификовани у духу руске школе, на две класе: *описни* и *релацијски* (одношајни). Можда је то лингвистички и исправније, али би дидактички боље било наше школско дељење — по којем се издвајају још и *присвојни*. Утолико више што су они у српском језику, ваљда, најбогатији у целом словенском репертоару.

Заменице. — Школски их дефинишемо некако билатерално: 1) оне су деиктичке речи (упућивачке), 2) оне нешто замењују (зна се и шта: неку другу врсту речи из класе Nomina). Оно прво често се изоставља, а наша ауторка није ни давала дефиницију. Па ипак је приденула једну високу теоријско-лингвистичку опаску: о томе да заменице заправо и немају самосталне семантике већ само релацијску (одношајну), види стр. 131. Иначе их је ауторка поделила по семантици (1) и по функцији (2). То је и код нас уобичајено.

Ауторка признаје и *бројевима* статус засебне врсте речи и тако их описује и класификује. Мислим да је то дидактички добро, а друга је ствар што имају озбиљног лингвистичког основа и они који бројевима (и неким врстама заменица) оспоравају тај статус. Иначе су заменице у овој граматици обрађене и презентиране одлично, и на најбољи дидактички начин. То је нехомогена врста речи (више и од бро-

јева!), али су оне овде сврстане и обрађене јасно и једноставно. Прегледно је и танано ухваћена свака разлика међу њима!

Тзв. нерпоменљиве речи нашле су место у опису њиховие улоге у структури синтагме и реченице, пре свега прилози па онда везници и предлози. Успут је указано и на фразеологију нашег језика.

Од великог је дидактичког значаја што је ауторка са мером излагала и оне категорије које се у два језика (бугарско и сх) знатно разликују. Ту имам на уму чланску одређеност именица, категорију преисказивања; тоничност сх акцената, придевски вид итд.

Посебно ваља истакнути излагање о глаголским временима у сх језику. Два су фактора при том ишла на руку ауторки: 1) што је сх језик у том најближи бугарском; 2) што у своме матерњем језику ауторка носи добро осећање за таква питања.

На крају даћу и општу оцену ове граматике, не бојећи се при том суда српске славистичке јавности. Граматика је толико успела да ће послужити као понос бугарској славистици на почетку нашег столећа. Нама још преостаје да пожелимо једну такву граматику бугарског језика у нашој средини, по могућности из пера наших слависта или пак у коауторству с колегама из редова бугарских слависта.

Београд

Богдан Л. Дабих